

bile še izkoriščene vse možnosti o medsebojnem informiranju in obveščanju. Če bi komisija posvetila več pozornosti tudi posredovanju bibliografskih informacij, bi se verjetno izognili mnogim nesporazumom in nevšečnostim ter koristno dopolnjevali drug drugega.

Pohvalno oceno moramo zapisati ob ugotovitvi kako avtor, kot italijanski pisec, uporablja krajevna in osebna imena vezana na jugoslovansko in slovensko področje. Razen redkih izjem se pisec trudi, da bi bila vsa krajevna in osebna imena pisana pravilno slovensko oziroma srbohrvaško. V oklepaju ponavadi doda tudi italijansko obliko. Izjema je le področje Koroške (Avstrija) kjer avtor večinoma uporablja nemške oblike krajevnih imen (posledica uporabljene tuje literature!).

Na koncu knjige doda avtor pregled kronologije dogodkov ter krajevni in osebni register. Knjiga je tudi zelo bogato ilustrirana.

Monografija Arduina Cremonesija je pisana zelo zanimivo ter se mestoma bere kot napet roman. Prepričani smo, da bo našla dovolj bralcev tudi pri nas. Pričakujemo, da bo avtor v napovedanem drugem delu, kjer naj bi predstavil zgodovino osmanskega cesarstva od začetka 17. stoletja do časa, ko je prenehalo s svojo »smrtno grožnjo evropski civilizaciji«, ob upoštevanju sodobnih del jugoslovanskih zgodovinarjev, izpolnil svoj načrt.

Ignacij Voje

Nedim Filipović, *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Svetlost, Sarajevo, 1971, 767 str.

Osmansko državo poznamo pri nas bolj po njeni zunanji politiki kot pa njeno notranjo družbeno — gospodarsko — politično sestavo. Zlasti v njenem zgodnjem obdobju, času širjenja na Balkan, si jo predstavljamo kot kulturno zaostalo državo s čvrsto notranjo enotnostjo, ki izvira iz razrednega soglasja in močne centralne oblasti. Take predstave nam korenito spremeni Nedim Filipović s svojo razčlenitvijo družbenih vrenj v osmanski državi na začetku 15. st. Ta so doživela svoj zunanji izraz v gibanju princa Muse, dokončno izostritev in vrh pa v upor šejka Bedreddina ter njegovih učencev Börklüdže Mustafe in Torlaka Hû-Kemala.

V uvodnem delu obravnava avtor temelje, na katerih je bila zgrajena trdna država osmanskih Turkov v njenem anatolskem obdobju. Tvarno osnovo je predstavljala ustanova mirijske (državne) zemlje, ki je v sebi združevala divansko (vladno) in sultansko zemljo, ki sta bili še ustanovi seldžuške države. Na temelju mirijske zemlje je bil zasnovan vojaški fevd — timar, ta pa je naprej ustvarjal sloj malih fevdalcev — gazij, ki so bili osnova vojaške in družbene moči osmanskega bejluka. Ideološka podlaga tega muslimanskega viteštva je bila v tesni zvezi s futuvom, z njenim naukom o plemenitosti, nesebičnosti in hrabrosti. (Futuvva je moralni princip in družbena organizacija, ki so jo Turki prevzeli od klasičnega muslimanskega sveta. Istočasno se je tesno povezala z nauki in smermi muslimanske verske mistike. Močno je vplivala na prehajanje turkmenskih plemenskih bojnikov — alpov med gazije.). Druga osnova je bil red ahij, ki združuje v sebi moralna načela z družbeno organizacijo. Ahije so zagovarjali družbeni in npravstveni nauk o podrejanju posameznika skupnosti. Močno so bili povezani s cehi in zlasti s plebejskimi sloji. Ahije so imeli izreden gospodarski pomen in so bili važen dejavnik družbenega ravnotežja. Tretja osnova osmanskega bejluka so bili heterodokсни derviši. Njihovi redovi so predstavljali zunanji religiozno-moralni in družbeni izraz učenja muslimanskega misticizma. Heterodokсни derviši so bili duhovni in religiozni, pogosto pa tudi politični voditelji turkmenskih rodovnih skupin. Bili so proti velikofevdalnemu brezvladju, proti družbenemu izkoriščanju ter so bili propagatorji svete vojne in osvajanja. Tako je bila osmanska država v začetku širjenja na Balkan notranje trdno, družbeno in politično — idejno organizirana. Zato je bila v mnogo boljšem položaju kot balkanske države, kjer se je vse bolj uveljavljala fevdalna razdrobljenost. Toda vojaški uspehi in ozemeljske pridobitve na Balkanu so povzročili vedno večje družbeno razslojevanje in s tem zaostrovanje notranjih nasprotij. Vedno več je bilo velikih fevdalcev, ki so si prisvajali vse več imetja in politične moči, kar je za nižje sloje pomenilo hujšo fevdalizacijo, za državo pa slabitev centralne oblasti. Nasprotja med sultanom, ki je predstavljal osrednjo oblast, in velikimi fevdalci so dosegla višek v Ankarski bitki l. 1402. Tedaj so fevdalci izdali sultana, ki je bil zato popolnoma poražen. Njegov poraz pa je hkrati pomenil zmago veliko-fevdalnega brezvladja.

Za sultanski prestol se borijo štirje sinovi: Sulejman, Isa, Mehmed, Musa. Najprej se boji odvijajo v Anatoliji. Tu se Mehmedu posreči uničiti Iso in zaplesti Sulejmana v spopad z Muso v balkanskem delu države — Rumeliji, sam pa se v Anatoliji utrjuje. Uvaja málíkane — divani sistem lastništva zemlje, ki pomeni priznanje privilegijev lastnikov mulkov (alodov).

Naslednje poglavje obravnava okoliščine Musinega prihoda v Rumelijo, kjer naj bi sporazumno z Mehmedom deloval proti Sulejmanu, ki pa je le predstavnik politike velikih fevdalcev. Musa se nasloni na plebejske množice (kmetje in polnomadi v vojaških redovih ter mestni obrtniški sloji) in drobne fevdalce. V nasprotju z Mehmedom zagovarja ustanovo mirijske zemlje. V istem obdobju se spajajo razne struje heterodoksnega mysticizma v bektaišijstvo — hurufijstvo. To širi nauk o verski toleranci, humanosti in skupnosti dobrin. Tako postaja del ideološke osnove gibanjem zatiranih slojev.

Musi se v Rumeliji priključijo akindžije in njihovi poveljniki dovudže, kar je posledica hudih pritiskov nanje s strani velikih fevdalcev. Enako se mu pridružujejo timarniki, plebejci, pa tudi nekateri veliki fevdalci. Avtor razčlenjuje posamezne politične dejavnike, njihove interese in iz teh sledeče ravnanje. V ospredje postavi vprašanje, kako so se opredeljevali kristjani, ki so živeli v osmanski državi. Ker pa je njihovo ravnanje izviralo iz načina, na katerega so se vključili v osmansko družbo, sledi poglavje, ki to obravnava.

Turki so si zelo prizadevali vključiti v svoj fevdalni sistem tako krščanske fevdalce kot tudi njihove krščanske podložnike. Prvim so omogočili, da obdržijo stare posesti ali pa delno in se uveljavijo, drugim so zmanjšali fevdalno rento in ostale dajatve, ukinili so prejšnje sodne in upravne pravice ter privilegije fevdalcev. Obojim so nudili možnost sodelovanja na vojnih pohodih in s tem pridobitev bogatega bojnega plena. Zvestobo državi so nagrajevali, nezvestobo kruto kaznovali. Na splošno so skušali krščansko prebivalstvo čim hitreje in čim tesneje vključiti v svojo družbeno — gospodarsko — politično zgradbo ter jih prek te asimilirati. Pri tem so gradili na enotnosti muslimanskega in krščanskega sveta pod osmanskim vodstvom v okviru politične in ideološko-verske prevlade islama. Stvarno predstavitve tega razvoja nam avtor poda ob analizi turškega popisnega defterja posameznih albanskih pokrajin iz l. 1431/2.

Tu je viden odpor albanskega krščanskega fevdalnega razreda proti osmanski oblasti. Vzroki so: izguba politične svobode, izguba fevdalnih privilegijev, sodnih in upravnih, levji delež fevdalne rente dobi muslimanski fevdalni razred. Stari krščanski fevdalci reagirajo tako, da se islamizirajo ali pa uprejo. Iz tega nezadovoljstva raste tudi upor Skenderbega. Na splošno se Turki trudijo islamizirati stare fevdalce. Krščansko prebivalstvo vključujejo v razne službe in pomožne vojaške oddelke. Zelo zanimiva je razčlenitev pojma »vojnik«. Filipović ugotovi, da »vojnik«, kar je le turško izgovorjena srbohrvaška beseda »vojnik«, že v predturškem obdobju pomeni drobnega plemiča, fevdalca in vojaka, borca. Ker se tudi krščanski podložniki v Albaniji upirajo svojim muslimanskim spahijam, Turki sprevidijo, da verske razlike le še poglobljajo razredna nasprotja, zato se začno truditi tudi za islamizacijo podložnega prebivalstva. Prav ta zmožnost vpijanja krščanskih slojev v sistem osmanske države je ena od osnov njene moči.

Izredno važni za moč osmanske države so tudi njeni veliki kolonizacijski napori, katere obravnava avtor v posebnem poglavju. Nosilci turkemske kolonizacije Balkana so heterodoksni derviši in ahije. Ti tvorijo gospodarska in organizacijska jedra skupinam, ki prihajajo iz Anatolije. Obstoj osmanske oblasti na Balkanu je bil omogočen prav s široko osmansko-muslimansko osnovo prebivalstva. Filipović obravnava posamezne družbene sloje, njihovo vključevanje v osmanski fevdalizem in iz tega novega položaja izvirajoča nasprotja, ki jih poskušajo prizadeti razrešiti s priključitvijo gibanju princa Muse. Za to gibanje je značilno, da so razredni cilji postavljeni nad verskimi razlikami.

Naslednje poglavje obravnava Musino obdobje v Rumeliji do bitke pri Adrianoplu l. 1411. Musa je za fevdalce še posebej nevaren, saj daje kot princ gibanju plebejcev in drobnih fevdalcev, ki ga vodi, znak legalnosti. S tem onemogoči obtožbo, da gre za borbo proti osmanski dinastiji, osmanski državi in njeni tradiciji. Da bi ga izolirali od ljudskih množic, se mu sprva pridružujejo tudi veliki rumelijski begi in krščanski fevdalci, vazali osmanske države. Toda že ob prvem spopadu z bratom Sulejmanom ga izdajo in Musa beži. Povezuje se še naprej s Stefanom Lazarevičem in vlaškim vojvodo Mirčo. Poleg tega se vse bolj naslanja na široke ljudske množice.

Tako se mu posreči pri Adrianoplu pobiti Sulejmana.

Sedaj ostane Musa edini vladar v Rumeliji in začne odkrito nastopati proti bratu Mehmedu. Obdobje njegove samostojne vladavine in zlasti njegov odnos do posameznih slojev prebivalstva so prikazani na primerih značilnih osebnosti, ki so bile z njim povezane. Dokončen prelom z Mehmedom pomeni imenovanje heterodoksnega šejka Bedreddina za kaziaskerja. Ta si na tem visokem položaju krepil lastni vpliv svojega gibanja ter povzroči, da se Musimo gibanje še naprej radikalizira. Bedreddin ima s svojim učenjem o primitivnem komunizmu in enakosti muslimanov ter kristjanov ogromen odmev med množicami. Vse to povzroči, da se začno od Muse, ki izvaja močno protivelikofeudalno politiko, zapovrstjo oddaljevati veliki fevdalci, ki so še sodelovali z njim. Tako dobiva njegovo gibanje vse bolj izrazit razredni značaj. Na temelju vzajemnosti fevdalcev za obrambo fevdalne ureditve se ustvari močna krščansko-muslimanska koalicija proti Musi in ljudskim množicam, ki ga podpirajo. Musa se skuša notranje utrjevati z borbo proti velikim begom, zunanje pa s krepitvijo Rumelije navzven. Razlašča bege in preurejuje vojsko, tako da izgrajuje samostojno plebejsko — drobnofeudalno vojaško silo. Končno se razide tudi s Štefanom zaradi njegovih ozemeljskih zahtev in zlasti zaradi Musine protifevdalne politike.

Tako se povežeta velikofeudalna in centralistična stranka osmanskih fevdalcev s krščanskimi fevdalci, ki jih vodi Štefan Lazarevič (Jurij Branković, Sandalj Hranič, Uglješa, madžarski oddelki). Združenim se posreči pri Čamurlu 1413 premagati in ubiti Muso, pri katerem ostanejo tedaj le še ljudske množice. Tako je ta bitka čisti primer razrednega spopada.

S tem pa se notranja nasprotja osmanskega fevdalizma seveda še niso razrešila, čeprav se je navidezno obnovila enotnost osmanske države pod vodstvom sultana Mehmeda. Že kmalu po Musinem porazu se začne upor ljudskih množic, katerega ideolog in vodja je šejk Bedreddin. Najprej v Anatoliji, kjer ga vodita šejkova učenca in pomočnika Börklüdže Mustafa in Torlak Hü-Kemal. Sedaj prehaja ljudsko gibanje v svojo drugo, najčistejšo obliko, ko se oboroženo ljudstvo dvigne proti fevdalnemu sistemu. Gibanje se spremeni v družbeni in moralno-verski prevrat. Posega v imovinske odnose in pritiska na bogate sloje. Mustafa namreč uči ukinitve privatne lastnine in skupnost dobrin. Na verskem področju zagovarja Bedreddinovo gibanje enotnost sveta, ki je zgrajena na spojitvi krščanstva in islama. Vstaja je poražena najprej v Anatoliji, nato še v Rumeliji, kjer jo vodi Bedreddin osebno. Voditelji so usmrčeni. Ko ljudske množice spoznajo, da so prešibke za samostojen upor, se pridružijo lažnemu princu Düzma Mustafi, ki ga podpira močna proti-centralistična velikofeudalna stranka.

Ceprav je tudi to gibanje l. 1421 poraženo, se Bedreddinovi nauki še naprej ohranjajo, le da se postopoma spreminjajo in spajajo z drugimi. Njegovi učenci pomagajo kizilbašam, ki vodijo vrsto uporov v 16. st. v Anatoliji. Vsi ti upori imajo notranjo zvezo z Bedreddinovim naukom, saj imajo zelo podobne programske in ideološke osnove. Njegov nauk je vse do 17. st. stal na razrednih položajih. Potem pa se vse bolj zapira v notranjo vsebino mističnega reda, njegova družbena vloga se izgublja in tako od 17. st. naprej ni več vesti o njem. Značilno pa je, kot ugotavlja Filipović, da je Bedreddinov upor edina ljudska vstaja v osmanski zgodovini, ki jo je pripravil, organiziral in izvedel nek heterodokсно mistični nauk v osmanski državi.

Predzadnje poglavje obravnava znanstveno literaturo o Bedreddinovem gibanju. Govori o avtorjih, dobrih in slabih straneh njihovega dela, razčlenjuje storjene napake ter polemizira. Vse to stori natančno, ostro, kritično. Hvali, kar je pohvale vredno in graja, kar je graje vredno.

V zaključnem poglavju prikaže avtor vlogo in pomen svojega dela ter na kratko še enkrat razčleni nasprotujoči si odnos med kristjani in muslimani, katerih predstavnik postane muslimanska država. Delo zaključi z ugotovitvijo, da »je obdobje nastanka te krize osmanske države odkrilo slabosti te države, postavilo na preizkušnjo njeno organizacijo, njene notranje strukture, ogrozilo njen obstoj in ponudilo balkanskim narodom edinstveno priložnost, da si povrnejo svobodo v odločni konfrontaciji z osmansko oblastjo. Realni odnos sil, pri vsem upoštevanju vloge subjektivnih političnih faktorjev, pa je vendar pripeljal do tega, da ta zgodovinska priložnost ni bila izkoriščena, ampak je razvoj, v razreševanju te krize, pripeljal nekatere naše dinaste v položaj, da so prispevali k vzpostavljanju enotnosti osmanske države.«

Sledi še seznam kratic citirane in uporabljene literature in virov ter kazalo. Dobro bi bilo, ko bi bil na koncu tudi slovarček turcizmov, ki bi močno olajšal razumevanje vsebine neturkologom.

O knjigi lahko trdimo, da dokazuje veliko tvornost historičnega materializma, ki ga avtor obvlada kot metodo in izhodišče svojega zgodovinarskega raziskovanja. Zato lahko služi za vzor zgodovinske razprave. Poleg tega se iz dela ob razreševanju stvarnih vprašanj naučimo o kritiki virov in njih uporabi. Tako je na primer poglavje, ki analizira popisni defter albanskih pokrajin iz l. 1431/2. Tu Filipović na podlagi posestnega stanja sklepa na določena družbena, gospodarska in celo politična gibanja, ki so ga povzročila. V vsako poglavje je vključeno vse polno manjših razprav in enako so tudi opombe večkrat natančne razčlenitve posameznih problemov. Tako skupaj z avtorjem prehodimo vso pot od neznatnega začetka do končnega spoznanja. Povsem praktično se zavemo celotnosti problema in nevarnosti vsakega dogmatičnega poenostavljanja, ki jo avtor duhovito predstavi na primeru razprav ruske zgodovinarke A. S. Tveritinove. Tako je delo pomembno za teoretični pristop k obravnavanju zgodovinske snovi, hkrati pa samo daje v podrobnostih in v celoti praktičen zgled. Jasno je, da more to kratko poročilo na bogastvo knjige le opozoriti in povedati, da se bo bralcu trud, če jo sam prebere, gotovo poplačal.

Andrej Pleterski

Josip Žontar, Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 18, uredil akademik Fran Zwitter, Ljubljana 1973, 263 str.

Čeprav z zakasnitvijo, je treba našo zgodovinsko javnost opozoriti na odlično in edinstveno Žontarjevo monografijo o obveščevalni službi in diplomaciji avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju. Delo je naletelo v tujini na zelo ugoden odmev in oceno (npr. Andreas Moritsch v *Mitteilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung*, LXXXIII Band, 1-2 Heft, Wien—Köln—Graz 1975; Karel Vocelka, *Südostforschungen*, XXXIV Band, München 1975).

Obdelana problematika je zanimiva tako s stališča poznavanja splošnega evropskega razvoja in odnosov med posameznimi evropskimi državami, kot tudi s stališča proučevanja povezanosti Jadranskega prostora in njegovega balkanskega zaledja s političnim dogajanjem v Evropi.

Izhodišče za raziskavo omenjene problematike je Žontarju pomenil skromen podatek o dubrovniških patricijih bratih Bučinić v Stanovskem arhivu Arhiva Slovenije. Nadaljnjo gradivo o obveščevalni dejavnosti bratov Bučinić je našel v delu Jorja Tadića, Dubrovački portreti. Jorjo Tadić je dal avtorju na razpolago več svojih izpiskov iz gradiva Historijskega arhiva v Dubrovniku. Neizčrpen vir za svojo študijo pa je našel v dunajskem državnem arhivu, predvsem v zbirki »Turcica«. Avtor ugotavlja, da bi dopolnilno gradivo, ki bi razkrilo celotno mrežo obveščevalne službe avstrijskih Habsburžanov, moral iskati še v beneških arhivih, v dubrovniškem arhivu in v arhivu v Simanci v Španiji. Žal mu to ni bilo omogočeno. Ker so bili skoraj vsi glavni kanali obveščevalne mreže usmerjeni prek Dubrovnika, je velika škoda, da Žontar ni mogel pregledati vsaj glavnih serij (npr. tajnih zapisnikov Senata) Historijskega arhiva v Dubrovniku. Dosedanji raziskovalci dubrovniške zgodovine 16. stoletja niso, razen J. Tadića, posvetili tem vprašanjem dovolj pozornosti. Žontar v opombah navaja številna domača in tuja dela, ki se dotikajo vprašanj, ki jih obdeluje.

Redke so študije, ki bi se tako podrobno kot Žontar, ukvarjale s špionažno službo v starejših obdobjih in s tem prodrla v zakulisje uradne politike neke države. Žontar je s svojo metodo in izbiro tematike vnesel novo dimenzijo v proučevanje zgodovinskega razvoja jugoslovanskih narodov v 16. stoletju. Casovno se je omejil na obdobje vladavine avstrijskih vladarjev Ferdinanda I. (1521—1564), Maksimilijana II. (1564—1576) in Rudolfa II. (1576—1612). Pri tem ga je predvsem zanimala vloga, ki so jo v obveščevalni službi igrali Jugoslovani.

Knjiga J. Žontarja je razdeljena na več poglavij. V uvodnem poglavju nas seznanja z dvema glavnima centroma obveščevalne službe, ki je delovala v Levantii, to je z Benetkami in Dubrovnikom. Čeprav je beneški »bailo« nekaj časa zastopala interese beneških trgovcev v Istanbulu že v XV. stoletju, je bil postavljen stalni